O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2026, [14]
ISSN 2181-7324(Print)

IJTIMOIY FANLAR
http://journals.nuu.uz
ISSN 3093-8996(Onlayn)

Nodira AXMEDOVA,
Mustaqil tadqiqotchi, O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston
E-mail: ms.nodira.87@mail.ru

Dotsent, PhD Z.Gulamova taqrizi asosida

BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARINING KASBIY VA METODIK TAYYORGARLIGIDA REFLEKSIV KOMPONENTNI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Maqolada bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchisining kasbiy-metodik tayyorgarligida refleksiya qanday vazifalarni bajarishi konseptual yondashuv nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Refleksiv faoliyat metodik tanlovning sabablarini tushunish, dars natijalarini o‘quv dalillari bilan taqqoslash va keyingi pedagogik harakatni rejalashtirish bilan bog‘liq holda izohlanadi. Faoliyat davomidagi va faoliyatdan keyingi refleksiya, mikrodars, o‘zaro kuzatuv, refleksiv kundalik, portfolio hamda o‘zini o‘zi baholash vositalarining imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Metodik tahlilni izchil tashkil etish uchun “vaziyat – qaror – asos – natija – takomillashtirish” sikli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Refleksiya, kasbiy-metodik tayyorgarlik, bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchisi, mikrodars, portfolio, metodik qaror, o‘qituvchining pedagogik tafakkuri.

РАЗВИТИЕ РЕФЛЕКСИВНОГО КОМПОНЕНТА В ПРОФЕССИОНАЛНОЙ И МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУШИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В стате анализируются функсии рефлексии в профессионально-методической подготовке будушего учителя английского язика с позитсий консептуалного подхода. Рефлексивная деятелност рассматривается в связи с осмислением оснований методического вибора, сопоставлением резултатов урока с данними об учебной деятелности и планированием последуюших педагогических действий. Обсуждаются рефлекция в процессе и после завершения деятелности, микропреподавание, взаимное наблюдение, рефлексивний дневник, портфолио и самооценивание. Для последователного анализа методических решений предлагается цикл «ситуация – решение – обоснование – резултат – совершенствование».

Ключеви слова: Рефлекция, профессионально-методическая подготовка, будуший учител английского язика, микропреподавание, портфолио, методическое решение, педагогическое мишление учителя.

DEVELOPING THE REFLECTIVE COMPONENT IN THE PROFESSIONAL AND METHODOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS

Annotation

This article analyses the functions of reflection in the professional and methodological preparation of future English language teachers from a conceptual perspective. Reflective practice is discussed in relation to understanding the reasons for instructional choices, examining lesson outcomes against evidence of student learning, and planning subsequent teaching. The analysis considers reflection during and after teaching, microteaching, peer observation, reflective journals, portfolios, and self-assessment. A situation–decision–rationale–result–improvement cycle is proposed to organise the systematic analysis of methodological decisions.

Key words: Reflection, professional and methodological preparation, future English language teacher, microteaching, portfolio, methodological decision, teacher cognition.

Kirish. Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchisi darsni rejalashtirayotganda ham, uni o‘tkazayotganda ham metodik tanlovlarga duch keladi. Qaysi topshiriqdan foydalanish, o‘quvchi xatosiga qanday munosabat bildirish va natijani qaysi mezon bilan baholash ana shunday tanlovlar sirasiga kiradi. Tanlangan usulning o‘zi qaror sifatini to‘liq belgilamaydi. Talaba-o‘qituvchi uning dars maqsadiga, o‘quvchining ehtiyojiga, til materialiga va ta’lim sharoitiga qanchalik mos kelishini tushuntirishi, so‘ng amaldagi natijani tahlil qilishi lozim. Refleksiya pedagogik harakatni ana shu asoslar bilan bog‘lashga xizmat qiladi. Konseptual yondashuvda refleksiv komponentni kasbiy-metodik tayyorgarlikning barcha bosqichlariga tatbiq etish zarurati ham shundan kelib chiqadi: u rejalashtirish, amaliy faoliyat va baholash o‘rtasidagi aloqani ta’minlaydi.

D. Shyon refleksiyaning faoliyat davomida kechadigan va faoliyat tugagach amalga oshiriladigan shakllarini farqlaydi [1]. Faoliyat davomidagi refleksiya (reflection-in-action) mutaxassisning yuzaga kelgan vaziyatni anglab, o‘z harakatini tezkor ravishda qayta ko‘rib chiqishida namoyon bo‘ladi. Faoliyatdan keyingi refleksiyada (reflection-on-action) esa qabul qilingan qaror va uning natijasi tahlil qilinib, keyingi ish uchun xulosa chiqariladi. Ingliz tili darsida o‘quvchining javobiga qarab topshiriqni o‘zgartirish, vaqtni boshqacha taqsimlash yoki qaytar aloqa usulini moslashtirish birinchi shaklga misol bo‘la oladi. Darsdan so‘ng bu o‘zgarishlar o‘quv natijasiga qanday ta’sir qilganini ko‘rib chiqish ikkinchi shaklning mazmunini tashkil etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda refleksiv amaliyot, o‘qituvchining pedagogik tafakkuri, tajriba orqali o‘rganish va kasbiy rivojlanishga oid qarashlar qiyosiy tahlil qilindi. Nazariy asoslarni belgilashda T. Farrellning refleksiya modeli [2], S. Borgning o‘qituvchi bilimlari, e’tiqodlari va fikrlash jarayonlariga oid konsepsiyasi (teacher cognition) [3], D. Kolbning tajribaviy ta’lim sikli [4], J. Richards va T. Farrell bayon qilgan kasbiy rivojlanish strategiyalari [5] hamda

EPOSTL portfoliosining refleksiv deskriptorlari [6]ga tayanildi. Ushbu qarashlarni taqqoslashda refleksiyaning metodik qarorni anglash, amaliy natijani dalillar bilan baholash va navbatdagi pedagogik harakatni rejalashtirish vazifalariga e’tibor qaratildi.

Refleksiv tahlilni «vaziyat – qaror – asos – natija – takomillashtirish» ketma-ketligida tashkil etish taklif qilinadi. Avvalo, talaba darsdagi pedagogik muammoni va uning qanday sharoitda yuzaga kelganini aniqlaydi. Keyin mavjud metodik yechimlarni ko‘rib chiqib, ulardan birini tanlaydi. Tanlovni asoslash bosqichida qaror til o‘rganish maqsadi va nazariy tamoyillar bilan bog‘lanadi. Natijani muhokama qilishda o‘quvchilar faoliyatidan olingan dalillar tahlil qilinadi; shu tahlil keyingi darsga kiritiladigan o‘zgarishni belgilashga asos bo‘ladi. Bu tartib «dars yaxshi o‘tdi» yoki «o‘quvchilar faol qatnashdi» kabi umumiy baholarni aniq metodik savollar bilan to‘ldiradi: qaysi qaror qanday natija berdi va uning qaysi jihatini qayta ko‘rib chiqish kerak?

Natijalar va muhokama. Nazariy tahlil refleksiv komponentni rivojlantirish vositalarini darsga tayyorlanish, darsni o‘tkazish va darsdan keyingi tahlil bilan bog‘lab o‘rganish imkonini beradi. Tayyorgarlik bosqichida dars rejasini asoslash, ehtimoliy qiyinchiliklarni oldindan belgilash, o‘quvchilar xususiyatlarini hisobga olish va muvaffaqiyat mezonlarini aniqlash muhimdir. Talaba tanlagan til materiali, faoliyat turi va qaytar aloqa usulini yozma ravishda izohlasa, uning metodik fikrlash jarayonini kuzatish mumkin bo‘ladi. L. Shulman kasbiy bilimni o‘quv mazmunini pedagogik jihatdan qayta ishlash bilan bog‘laydi [7]. Dars rejasidagi tanlovlarni asoslash o‘qituvchi til mazmunini o‘quvchi uchun qanday shaklda taqdim etishni mo‘ljallaganini ochib beradi.

Amaliy faoliyatni kuzatish uchun mikrodars (microteaching), tengdoshlarning o‘zaro kuzatuvi va videoyozuv asosidagi refleksiyadan foydalanish mumkin. Ushbu vositalar talaba-o‘qituvchiga haqiqiy yoki modellashtirilgan darsdagi harakatlarini tahlil qilish sharoitini yaratadi. F. Kortxagen o‘qituvchi tayyorlashda amaliy tajriba bilan nazariy tushunchalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirish zarurligini ta’kidlaydi [8]. Mikrodarsda pedagogik vaziyatning ko‘lami cheklangani sababli talaba muayyan metodik ko‘nikmani sinab ko‘rishga e’tibor qarata oladi. Tengdoshlar belgilangan mezonlar bo‘yicha kuzatuv dalillarini to‘playdi. Shundan keyin qarorlar muhokama qilinib, dars fragmenti yoki topshiriq qayta ishlanadi.

Darsdan keyingi tahlil refleksiv kundalik, portfolio, o‘zini o‘zi baholash varag‘i va darsdan keyingi muhokama orqali davom ettiriladi. EPOSTLda o‘zini o‘zi baholash bo‘lajak til o‘qituvchisining kasbiy rivojlanishini rejalashtirish bilan bog‘langan [6]. Portfolio turli vaqtlarda bajarilgan ishlarni taqqoslash va kasbiy o‘sishni kuzatish imkonini beradi. Unga dastlabki va qayta ishlangan dars rejalari, kuzatuv varaqalari, o‘quvchi ishlaridan namunalar, qaytar aloqa materiallari, videoparchalarga izohlar hamda o‘zgartirilgan topshiriqlar kiritilishi mumkin. Bu materiallar muayyan metodik qarorning qanday qayta ko‘rib chiqilganini va keyingi faoliyatda nimalar o‘zgarganini tahlil qilish uchun asos bo‘ladi.

Refleksiv tahlilning chuqurligi muhokama uchun tanlangan savollarga ham bog‘liq. «Dars sizga yoqdimi?» degan savol, asosan, umumiy taassurotni ifodalaydi. Kasbiy tahlilda esa maqsadga erishilganini qaysi o‘quv dalili tasdiqlashi, o‘quvchilar qaysi topshiriq bosqichida muloqot qiyinchiligiga duch kelgani va qaytar aloqa ularning nutqiy mahsuliga qanday ta’sir qilgani aniqlashtiriladi. Talabadan shu vaziyat yana takrorlansa, qaysi harakatini o‘zgartirishi va bu tanlovni qanday asoslashi ham so‘raladi. S. Borgning qarashlariga ko‘ra, o‘qituvchi qarorlari uning bilimlari va e’tiqodlari bilan bog‘liq [3]. Izchil savollar asosidagi refleksiya qaror ortida turgan, har doim ham ochiq ifodalanmaydigan tasavvurlarni anglashga yordam beradi.

Refleksiv komponent kasbiy-metodik tayyorgarlikning boshqa tarkibiy qismlari bilan birgalikda ishlaydi. Lingvistik anglash jarayonida talaba til hodisasini o‘quvchining tushunish imkoniyatlari nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqadi. Metodik loyihalashda topshiriq va usullarni tanlash sabablarini izohlaydi. Kommunikativ amaliy faoliyatda o‘quvchilarning munosabatiga qarab o‘z qarorini moslashtiradi. Diagnostik bosqichda esa to‘plangan dalillardan foydalanib, kasbiy rivojlanishining keyingi yo‘nalishini belgilaydi. Shu bog‘lanishlar orqali refleksiya tayyorgarlik jarayonini ichki jihatdan boshqarishga xizmat qiladi va har bir bosqich natijasini navbatdagi pedagogik harakat bilan bog‘laydi.

Refleksiv kompetensiyani baholashda yozilgan matnning hajmi yoki kundaliklar sonining o‘zi yetarli mezon emas. Talaba pedagogik vaziyatni qanchalik aniq tasvirlagani, qarorini qaysi nazariy yoki metodik asos bilan izohlagani va o‘quv natijasiga qanday dalil keltirgani hisobga olinishi kerak. Muqobil yechimlarni ko‘rib chiqish hamda keyingi dars uchun bajarish mumkin bo‘lgan aniq o‘zgarishni belgilash ham baholashning muhim ko‘rsatkichlaridir. Bunday mezonlar refleksiv topshiriqni bajarish sifatini kasbiy rivojlanish vazifalari bilan bog‘lash imkonini beradi.

Xulosa. Nazariy tahlil bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchisini tayyorlashda refleksiv komponent metodik bilim bilan amaliy vaziyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlashini ko‘rsatadi. Talaba o‘z qarorining asosini tushuntirganda, natijani o‘quv dalillari bilan taqqoslaganda va keyingi harakatini shu tahlilga tayanib rejalashtirganda refleksiyaning kasbiy vazifasi namoyon bo‘ladi. Faoliyat davomidagi va faoliyatdan keyingi refleksiyani mikrodars, o‘zaro kuzatuv, portfolio va izchil tahliliy savollar bilan birgalikda tashkil etish metodik mustaqillik hamda kasbiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shuning uchun refleksiv ishni darsni rejalashtirish, o‘tkazish, baholash va qayta loyihalash jarayonlariga muntazam kiritish maqsadga muvofiq. Taklif etilgan «vaziyat – qaror – asos – natija – takomillashtirish» sikli ana shu bosqichlarni bir-biriga bog‘lash uchun qo‘llanishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Schön, D. A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. Basic Books.
2. Farrell, T. S. C. (2015). Promoting Teacher Reflection in Second Language Education: A Framework for TESOL Professionals. Routledge.
3. Borg, S. (2003). Teacher cognition in language teaching. Language Teaching, 36(2), 81–109.
4. Kolb, D. A. (2015). Experiential Learning (2nd ed.). Pearson Education.
5. Richards, J. C., & Farrell, T. S. C. (2005). Professional Development for Language Teachers. Cambridge University Press.
6. Newby, D. et al. (2007). European Portfolio for Student Teachers of Languages. Council of Europe.
7. Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. Harvard Educational Review, 57(1), 1–23.
8. Korthagen, F. A. J. (2010). Situated learning theory and the pedagogy of teacher education. Teaching and Teacher Education, 26(1), 98–106.
9. Johnson, K. E. (2009). Second Language Teacher Education: A Sociocultural Perspective. Routledge.
10. Freeman, D. (2016). Educating Second Language Teachers. Oxford University Press.
11. Wallace, M. J. (1991). Training Foreign Language Teachers: A Reflective Approach. Cambridge University Press.
12. Council of Europe. (2020). CEFR Companion Volume. Council of Europe Publishing.